

Rudolf Steiner

Inimese temperamentide saladus

Loengute põhjal koostanud C. Englert-Faye

Originaal: Das Geheimnis der menschlichen Temperamente. Zbinden Verlag Basel, 1989, 8. trükk.

Tõlkinud Kati Kolk ja Maie Keek

Korrektuur Anneli Piibar

Eestikeelne väljaanne: Eesti Vabade Waldorfkoolide ja –lasteaedade Ühendus, 2018

Sisukord

Inimese temperamentide saladus	2
(Loengud 9.01.1908 Münchenis, 19.01.1909 Karlsruhes ja 4.03.1909 Berliinis)	
Vastused küsimustele pärast 4.03.1909 loengut Berliinis	37

Sageli korratud ja ka õigustatud arvamus kõigi inimese vaimuelu külgede kohta on, et inimese suurim mõistatus siin füüsilises elus on inimene ise. Võime öelda, et suurim osa teaduslikust tegevusest, järelemõtlemisest ja muust põhineb sellel, et see inimese mõistatus lahendada, veidigi tunnetada, milles seisneb inimese loomuse olemus. Loodusteadus ja vaimuteadus püüavad erinevatest külgedest lahendada mõistatust, mida sisaldab sõna „inimene“. Põhimõtteliselt püüab iga sügavam loodusuring oma lõppeesmärki saavutada nii, et kõiki loodusprotsesse jne kokku võttes mõista välist seaduspärasust. Vaimuteadus otsib olemise allikaid, et mõista inimese olemust ja määratlust ja see lahendada. Kui küsimatagi on õige, et üldiselt on inimese suurim mõistatus inimene ise, siis elus võib öelda, et ütlust saab süvendada, kui teisest küljest toonitada seda, mida igaüks kohtumisel inimesega tunneb ja tunnetab: põhimõtteliselt on iga üksikinimene teisele inimesele mõistatus, samuti iseendale oma erilise natuuri ja loomuse tõttu. Sellest inimõistatusest rääkides peetakse tavaliselt silmas inimest üldiselt, ilma individuaalsusest tulenevate erinevusteta; ja teadagi, paljud ülesanded tulenevad sellest, kui tahame inimest üldiselt, tema olemuse põhjal tundma õppida. Aga täna pole tegemist üldise olemismõistatusega, vaid mõistatusega, mis pole elu jaoks vähem tähtis ja mille iga inimene meile kohtumisel annab. Sest kui lõputult erinevad on inimesed oma individuaalses, sügavas sisemuses!

Kui vaatleme inimese elu, siis peame eriti tähele panema üksikinimese mõistatust, sest kogu sotsiaalne elu, inimestevahelised hoiakud peavad rohkem sõltuma sellest, kuidas me igal üksikjuhul mitte ainult mõistuse, vaid tunde ja aistingutega püüame läheneda inimese mõistatusele, millega tihti silmitsi seisame. Kui raske on selgusele jõuda inimeste, kellega silmitsi oleme, kellega kohtume, olemuse eri külgede suhtes, ja kui palju elus sõltub sellest, et jõuaksime selguseni inimeste suhtes, kellega kokku puutume. Individuaalsele inimõistatusele, mille iga inimene meile annab, võime vaid järk-järgult läheneda, sest üldiselt inimnatuuriks nimetatu ja meile igas üksikus inimeses vastu astuva vahel on suur vahe.

Vaimuteadusel või nagu tänapäeval on seda harjutud nimetama, antroposoofial, on eriline ülesanne just inimese individuaalse mõistatuse osas. Ta mitte ei selgita ainult, mis inimene üldiselt on, vaid ta peab olema tunnetus, mis voolab meie vahetusse igapäevaellu, kõigisse meie tundmustesse ja tunnetesse. Kuna meie tunded ja tundmused avanevad kõige paremini suhetes teiste inimestega, siis saab vaimuteaduse vili, vaimuteaduslik tunnetus end kõige ilusamini näidata just arusaamas, mille me tema kaudu kaasinimeste kohta omandame.

Kui seisame elus silmitsi inimesega, siis peame vaimuteaduse või antroposoofia seisukohalt alati tähele panema, et väliselt saame inimesest tajuda ainult üht osa, inimese üht olemusliiget. Väline, materiaalne inimese vaatlus peab muidugi välise tajumise ja sellega seotud mõistmisega antut kogu inimeseks. Vaimuteadus aga näitab, et inimese olemus on midagi väga keerukat. Kui tegeleda inimnatuuri keerukusega sügavamalt, siis võib sageli ka üksikinimest õiges valguses näha. Vaimuteadus peab meile näitama inimese sisemist tuuma, millele silmadega nähtav, kätega haaratav on vaid väline väljendus, väline kate. Ja me võime loota, et õpime mõistma ka välist, kui suudame vaimsest sisemusest aru saada.

Ja nii näeme suures vahemikus üldiselt inimnatuuriks nimetatatu ja meile igas üksikuinimeses vastu astuva vahel siiski mõndagi, mis on kogu inimgrupile sarnane. Sarnased on inimliku olemuse need omadused, mida täna vaatleme ja mida tavaliselt nimetatakse inimese temperamendiks.

Pruugib vaid öelda sõna „temperament“, kui on näha, et mõistatusi on nii palju, nagu on inimesi. Põhitüüpide ja -värvingute osas on inimeste hulgas niisugune mitmekesisus ja erinevus, et võib öelda: inimese olemuse iseloomulikus põhimeeleolus, mida nimetatakse temperamendiks, väljendub tegelik olemismõistatus. Ja kus mõistatused sekkuvad vahetusse praktilisse ellu, seal mängib rolli inimese olemuse põhivärving. Kui kohtame inimest, siis tunneme, et kohtame midagi sellest põhimeeleolust. Seepärast võib vaid loota, et vaimuteadusel

on midagi vajalikku öelda ka temperamentide olemuse kohta. Kuigi peab tunnistama, et temperamendid voolavad välja sisemusest, väljenduvad nad siiski kõiges, mida väliselt inimeses näeme. Kuid välise looduvaatluse abil ei saa inimese mõistatust lahendada; vaid siis saab inimliku olemuse iseloomulikule värvingule läheneda, kui saame teada, mida on inimese kohta öelda vaimuteadusel.

Põhimõtteliselt on ju õige, et iga inimene astub meile vastu oma temperamendiga, aga me võime siiski eristada teatud temperamendigruppe. Peamiselt räägime inimese neljast temperamenditüübist: sangviinilisest, koleerilisest, flegmaatilisest, melanhoolsest temperamendist. Ja kuigi sissejuhatus ei ole päris õige, kuivõrd me kasutame seda üksikinimese puhul – temperamendid on igas inimeses kõige mitmekesisemalt segatud, nii et saame rääkida ainult sellest, et üks või teine temperament valitseb nendes või teistes joontes, siis tahame siiski inimesed temperamentide põhjal jaotada nelja gruppi.

Et inimese temperament ilmneb ühest küljest kui miski individuaalse poole kalduv, miski, mis teeb inimesed erinevaks, ning teisest küljest ühendab ta nad gruppidesse, see tõsiasi tõestab, et temperament peab olema midagi, millel on ühelt poolt tegemist inimese sisima olemustuumaga ja teisalt peab ta kokku kuuluma üldise inimnatuuriga. Niisiis, inimese temperament osutab kahes suunas. Seega, kui tahame jõuda saladuse jälile, on vaja ühest küljest endalt küsida: kuivõrd osutab temperament üldiselt inimnatuuris olevale? – Ja siis: kuivõrd osutab ta inimese olemustuumale, inimese tegelikule sisemusele?

Kui esitame selle küsimuse, siis on loomulik, et vaimuteadus näib olevat kutsunud meile seletusi andma. Sest vaimuteadus peab meid juhtima inimese sisemisse olemustuumaga; kui inimene meile maa peal vastu astub, näib ta olevat asetatud üldisesse, ja teisalt näib ta seevastu kui iseseisev olevus. Vaimuteaduse mõttes seisab inimene kahes eluvoolus, mis kohtuvad, kui inimene astub maisesse olemusse. Ja seal seisame me keset vaimuteaduslikku inimnatuuri vaatlust. Saame teada, et kõigepealt on inimeses see, mille kaudu ta asetab end pärivusvoolu. Üks vool juhib üksikinimeselt vanemateni, esivanemateni ja edasiste eellasteni. Ta

osutab omadustele, mille inimene on pärinud oma isalt, emalt, vanavanematelt, esivanematelt ja nii edasi. Ja need tunnused pärandab ta taas järglastele. Mis seal alla voolab esivanematelt üksikinimesele, seda nimetatakse elus ja teaduses päritud tunnusteks ja omadusteks. Niisiis, inimene asetab end pärivusvoolu; on teada, et inimene kannab sügaval olemuse sisemuses omadusi, mis tõepoolest tulenevad pärilikkusest. Paljugi saab inimese juures selgeks, kui tunneme tema n-ö esivanemaid. Kui tõesed on siiski sügava hingetundja Goethe enesekohaselt öeldud sõnad:

*On isalt päritud statuur,
virk vaim ja kindel ranne
kuid emalt muretu natuur
ja lustlik luuleanne.*

(J. W. Goethe. Luuletusi, Tallinn 1968, lk 189, tõlkinud A. Sang)

Näeme, kuidas suur inimestetundja Goethe peab osutama kuni moraalsete omadusteni, kui tahab viidata päritud omadustele. Kõik, mida näeme esivanematelt järeltulijatele edasi kanduvat, selgitab teatud mõttes üksikinimest, aga nimelt ainult teatud mõttes. Mida ta oma isadelt päris, see annab vaid inimliku olemuse ühe külje. Tänapäeva materialistlik maailmavaade tahaks kõike võimalikku inimeses pärivusliinist otsida, ta tahaks isegi inimese vaimset olemust, vaimseid omadusi seletada pärilikkusest lähtuvalt ega väsi väitmast, et isiku geniaalseid omadusi saab seletada, kui leiame nende omaduste jälgi, märke ühe või teise esivanema juures. Inimese isiksust tahetakse kokku panna sellest, mis ta esivanemate juures laialilaotatuna leida on. Kes tungib sügavamalt inimlikku natuuri, sellele hakkab silma, et päritud omaduste kõrval on midagi, mida ei saa teisiti nimetada kui inimese ürgomane; mille kohta me ei saa põhjaliku vaatluse põhjal öelda, pärineb see ühelt või teiselt esivanemalt. Siin astub esile vaimuteadus ja ütleb, mida tal selle kohta öelda on. Täna võime vaid visandada, millega sel puhul tegemist on, vaimuteaduslikele tulemustele võime vaid visandlikult viidata.

Vaimuteadus ütleb, et muidugi on õige, et inimene on asetatud voolu, mida võib nimetada pärivusvooluks, päritud tunnusteks. Lisandub aga veel midagi muud, inimese sisemine vaimne olemustuum. Seega ühinevad vaimsest maailmast kaasa toodu ja see, mida ema ja isa, esivanemad inimesele anda saavad. Generatsioonide voolust alla voolavaga ühineb miski, mis ei tulene otseselt inimese esivanematelt, vanematelt ega ka eellastelt, vaid mis tuleneb hoopis teiselt alalt, midagi, mis kandub olemisest olemisse. Ühest küljest ütleme, et see või teine on inimesel ta esivanematelt. Kui näeme aga inimest arenemas lapsepõlvest saadik, siis võime näha, kuidas tema olemuse tuumast areneb välja see, mis on eelnenud elude vili, mida ta poleks iial saanud esivanematelt pärida.

Mida me inimeses näeme, kui ta hinge sügavusse tungime, seda saame seletada vaid siis, kui tunneme suurt, kõikehõlmavat seadust, mis on vaid paljude looduseaduste tulemus. See on tänapäeval palju hukka mõistetud korduvate maaelude seadus. See pole midagi muud kui üldise maailmaseaduse erijuhtum, ei midagi muud kui taaskehastumise seadus, elulugude järgnevus.

See ei näi nii suure paradoksina, kui järgi mõtleme: vaatame elutut mineraali, mäekristalli. Tal on reeglipärane vorm. Kui ta hakkab, ei jää ta vormist midagi järele, mis teistele mäekristallidele üle võiks minna. Uus kristall ei saa midagi tema vormist. Kui tõuseme mineraaliriigist taimeriiki, saab selgeks, et taim ei saa tekkida sama seaduse põhjal kui mäekristall. Taim saab tekkida vaid siis, kui ta tuleneb esivanem-taimest. Siin säilitatakse vorm ja kantakse üle teisele olevusele. Kui läheme loomariiki, siis leiame, kuidas toimub liigi areng. Näeme, kuidas just 19. sajandi suurimaks saavutuseks peetakse liikide arengu leidmist. Näeme, kuidas mitte ainult üks vorm ei tulene teisest, vaid kuidas iga loom teeb emaihus läbi veel kord varasemad vormid, madalamad arengufaasid, mis oli ta eellastel. Loomade puhul on tegemist liikide kasvamisega. Inimese puhul ei kasva, arene mitte ainult liik, vaid toimub ka indiviidi areng. Inimese elu käigus kasvatus ja kogemuste kaudu omandatu ei lähe kaduma, samamoodi kui loomade eellaste rida.

Tuleb aeg, kui inimese olemustuuma hakatakse seletama eelnenud eludega. Siis mõistetakse, et inimlik olemus on eelnenud olemise vili. Sel seadusel läheb maailmas kummaliselt. Temaga läheb nii nagu ühe teise seadusega. Selle õpetuse vastu ilmnev vastuseis ületatakse, samuti nagu on ületatud möödunud sajandite õpetlaste arvamus, et kõik elav on tulenenud elutust. Kuni 17. sajandini polnud ei õpetlastel ega ka õpetamata inimestel kahtlustki, et tavalistest elututest asjadest võivad areneda mitte ainult madalamad loomad, vaid ka vihmaussid, ja et jõemudast võivad tekkida isegi kalad. Esimesena seisis energiliselt selle eest, et elav saab tekkida vaid elavast, suur itaalia loodusteadlane Francesco Redi (1627-1697); ta näitas, et elav pärineb ainult elavast. See seadus on vaid ühe teise seaduse eelkäija: hingelis-vaimne pärineb hingelis-vaimsest. Teda rünnati selle õpetuse pärast ja ta pääses Giordano Bruno (1548-1600) saatusest vaid suurte pingutuste abil. Tänapäeval pole tuleriidad enam moes; aga kes tänapäeval uue õpetusega lagedale tuleb, kes näiteks väidab, et hingelis-vaimne tuleneb hingelis-vaimsest, seda küll ei põletata, aga teda peetakse narriks. Tuleb aeg, mil peetakse rumaluseks arvamust, et inimene elab vaid üks kord ning et pole midagi jäävat, mis end päritud omadustega seob.

Vaimuteadus näitab, kuidas pärivusvoolus antule voolab juurde meie oma olemus. See on üks teine vool, millesse inimene on asetatud ja millest tänapäeva kultuur kuigi palju teada ei taha. Vaimuteadus viib meid nn taaskehastumise suurte tõsiasjade juurde, reinkarnatsiooni ja karma juurde. Ta näitab meile, kuidas vaadelda inimese sisimat olemustuuma kui midagi, mis laskub vaimsest maailmast alla ja seob end pärivusvoolust antuga, ta ühineb sellega, mida isa ja ema inimesele anda saavad. Vaimuteadlase jaoks ümbritseb olemustuuma väliste katetega see, mis tuleneb pärilikkusest. Nii nagu füüsiliselt inimeses kuju ja vormina nähtava puhul, tema välimusega seotud omaduste puhul peame tagasi minema ema ja isa, esivanemate juurde, samamoodi peame inimese sisima olemuse mõistmiseks tagasi minema hoopis millegi muu juurde – inimese varasema elu juurde. Võib-olla kaugelt-kaugelt, kogu pärilikkusest eemal, tuleb otsida inimese vaimset

olemustuuma, mis oli aastatuhandete eest olemas ja mis aastatuhandete jooksul ikka taas olemasollu astus ning ikka ja jälle üht elu juhtis ning praeguses olemises ühines taas sellega, mida isa ja ema anda said. Kui inimene astub füüsilisse ellu, on tal seljataga terve rida elusid. Ja sel pole mingit pistmist pärilikkuse liinis olevaga. Peaksime rohkem kui sajandeid ajas tagasi minema, kui tahaksime uurida, missugune oli ta varasem elu, millal ta läbi surmavärava läks. Pärast selle läbimist elab ta teistsugustes olemisvormides vaimses maailmas. Ja kui tuleb jälle aeg elada füüsilises maailmas, siis otsib ta endale vanemad. Peame tagasi minema inimese vaimu ja tema varasemate kehastumiste juurde, kui tahame seletada, mis meile hingelis-vaimses temas vastu astub. Peame tagasi minema tema varasemate inkarnatsioonide juurde, selle juurde, mille ta tookord omandas. Sealt kaasa toodut, kuidas ta tookord elas, seda peame vaatlema selle põhjustena, mis inimesel praeguses elus kalduvuse, oskuse, eelsoodumusena ühe või teise asja suhtes on. Sest iga inimene toob varasemast elust kaasa oma elu teatud omadused. Teatud omadused, oma saatuse toob inimene teatud määral kaasa. Kuidas ta ühe või teise teo tegi, vastavalt sellele kutsus ta esile vastasmõju ja tunneb end nii uuest elust ümbritsetuna. Nii toob ta oma varasematest eludest kaasa sisemise olemustuuma ja katab selle pärilikkuses antuga.

Tõsi küll, olgu mainitud, sest see on tähtis, et tänapäeval on tõesti vähe kalduvust seda sisemist olemustuuma tunnistada, et taaskehastumise ideed millegi muu kui fantastilise mõttena võtta. Seda peetakse tänapäeval loogika puudumiseks ning materialistlikult mõtlevatelt inimestelt kuuleb ikka jälle vastuväiteid: mis inimeses on, see kõik tekib pärilikkusest. Vaadake vaid ta esivanemaid ja te leiate, kuidas üks või teine joon, iseärasus on selle või teise esivanema juures olemas, nagu me kõiki üksikjooni ja omadusi saame seletada, kui neid esivanemate juures jälgime. Sellele tõsiasjale saab ka vaimuteadus viidata ja seda on ta ka teinud. Näiteks muusikute peredes päritake muusika-anne jne; see kõik peab toetama pärilikkuse-õpetust. Ja räägitakse isegi seaduspärasusest: harva ilmnevat geniaalsus generatsiooni alguses, geniaalsus seisvat päriusliini lõpus. Ja see peaks tõestama,

et geniaalsus on päritav. Seejuures lähtutakse seisukohast, et mingil inimesel on teatud omadused, ta on geenius. Nüüd minnakse geeniuse iseloomulike omaduste juurest minevikku ja otsitakse esivanemate juurest, mõnel esivanemal leitakse märke samadest omadustest, haaratakse kord siit, kord sealt, ühelt leitakse ühed, teiselt teised omadused jne, siis näidatakse, kuidas need lõpuks on kokku voolanud geeniuses generatsiooni lõpus ning järeldatakse, et geniaalsus on päritav. Kes sirgjooneliselt loogiliselt mõtleb, sellele tõestaks see pigem vastupidist. Kas see tõestab midagi, kui leiame geeniuse omadusi esivanemate juures? Mida see peaks tõestama? Ei midagi muud, kui et inimese olemustuum saab end väljendada keha instrumentide mõõdu järgi. See ei tõesta enam, et kui inimene on vette kukkunud, tuleb ta sealt välja märjana. Tõepoolest, see pole vaimurikkam, kui keegi tahab tähelepanu juhtida sellele, et kui inimene vette kukub, saab ta märjaks. On ju loomulik, et ta võtab vastu elemendi, millesse on pandud. Et pärilikkuse liinist alla voolanu, mis siis lõpuks ema ja isa kaudu antakse inimesele, kes vaimsest maailmast alla astus, et see kannab siis esivanemate omadusi, on ju üsna enesestmõistetav. Inimene riietub katetesse, mis esivanemad talle annavad. Tõestusena esitatav võiks pigem tõestada, et see pole päritav. Sest kui geniaalsus oleks päritav, siis peaks ta ilmema generatsiooni alguses, mitte päriusliini lõpus. Kui tahetakse näidata, et on poegi, lapselapsi, kellele geniaalsed omadused edasi kanduvad, siis peaks saama tõestada, et geniaalsus on päritav. Nii see aga ei ole. Loogikal, mis tahab inimese vaimsete omaduste põlvnemise tagasi juhtida esivanemateni, on väga lühikesed jalad. Vaimsed omadused tuleb tagasi juhtida selleni, mille inimene on varasematest inkarnatsioonidest kaasa toonud.

Kui vaatleme pärilikkuse liini voolu, siis leiame, et inimene võetakse seal vastu olemise voolu, mille kaudu ta saab teatud omadused: näeme enda ees inimest, kellel on perekonna, rahva, rassi omadused. Ühe vanematepaari erinevad lapsed kannavad endas teatud kalduvustega omadusi. Kui mõtleme inimese õigele individuaalsele olemusele, peame ütlema, et vaimlis-hingeline olemustuum sünnib perekonda, rahvasse, rassi; ta ümbritseb end esivanemate poolt antuga, aga ta toob

endaga kaasa puhtindividuaalsed omadused. Seega peame küsima, kuidas tekib harmoonia inimliku olemustuumas, mis ehk aastasadade eest on neid või teisi omadusi on omandanud, ja selle vahel mis nüüd peab end ümbritsema välise kattega, mis kannab perekonna, rahva, rassi jne omadusi? Kas seal saab harmoonia tekkida? Kas kaasa toodu pole mitte erakordselt individuaalne ja kas see ei ole mitte vastuolus päritavaga? – Nii tekib suur küsimus, kuidas saab hoopis teistest maailmadest pärinev, mis endale ema ja isa peab otsima, ühineda kehalis-füüsilisega, kuidas saab ta end riietada kehaliste tunnustega, mille kaudu asetatakse inimene päriusliini?

Niisiis näeme inimeses, kes maailmas meie ette astub, kahe voolu ühinemist. Ühest küljest näeme seda, mille ta on saanud perekonnalt, teisalt inimese sisimast olemusest arendatud, tervet hulka kalduvusi, omadusi, sisemisi oskusi ja välist saatust. Tuleb luua tasakaal. Kaks voolu voolavad kokku; neist kahest voolust koosneb iga inimene. Nii näemegi, et ühest küljest peab inimene oma sisemise olemusega sobituma, teisalt aga talle päriusliinist tooduga. Näeme, kuidas inimene kannab suurel määral esivanemate füsiognoomiat; võime inimese n-ö kokku panna tema esivanemate-rea tulemuste põhjal. Kuna inimese olemustuumal pole algselt midagi tegemist päritavaga, vaid ta peab sobituma sellega, mis on talle enim omane, siis näeme ka, et sellele, mis elas ehk sadu aastaid täiesti teises maailmas ja asetatakse nüüd jälle teise maailma, on vajalik teatud vahendamine. Inimese olemustuumal peab olema midagi sugulaslikku, üks vahelüli, mingi side inimese individuaalse ja üldise vahel, millesse ta sünnib perekonna, rahva, rassi kaudu.

Selle vahel, mille me kaasa toome oma varasemast elust, ning mis meid perekonna, esivanemate ja rassi kaudu mõjutab, toimub vahendamine, midagi, mis samal ajal kannab enam üldisi omadusi, on aga siiski võimeline individualiseeruma. Päriusliini ja meie individuaalsust esindava liini vahel asuv väljendub sõnaga „temperament“. Inimese temperamendis astub meile vastu midagi, mis on teatud mõttes nagu ta sisemise individuaalsuse füsiognoomia. Nii

mõistame, kuidas individuaalsus värvib temperamendi abil generatsioonide reas päritavaid tunnuseid. Temperament seisab individuaalselt kaasa toodu ja pärivusliinist tuleneva vahel. Kui mõlemad voolud ühinevad, siis annab üks vool teisele värvingu. Nad värvivad üksteist vastastikku. Nagu kollane ja sinine värv ühinevad roheliseks, nii ühinevad mõlemad voolud inimeses temperamendiks. Ühelt poolt vahendab ta kõiki sisemisi omadusi, mis inimene toob kaasa varasematest kehastumistest, ja teisalt pärivusliinist toodut – see kõik mahub temperamendi mõiste alla. Temperament asetub päritud omaduste ja selle vahele, mille inimene on vastu võtnud sisemisse olemustuum. Nagu ümbritseks see olemustuum end allalaskumisel vaimse nüansiga sellest, mis teda all ootab. Nii et sel määral, kui olemustuum kõige paremini inimese jaoks kattena sobitub, värvub inimese olemustuum selle järgi, millesse ta sünnib, ja omaduse järgi, mille ta kaasa toob. Seeläbi säravad inimese hingelikus ja loomulikus, päritud tunnused. Nende keskel seisab see, mis on temperament, keset seda, mille läbi inimene liitub oma esivanemate reaga ja seda, mille ta toob kaasa oma varasematest kehastustest. Temperament tasakaalustab igavikulise kaduvaga.

Tasakaal leitakse seeläbi, et need osad, mida õppisime tundma kui inimese olemusliikmeid, astuvad teatud viisil üksteisega suhtesse. Aga kuidas see igas üksikinimeses on, seda mõistame ainult siis, kui vaatleme kogu inimese olemust vaimuteaduslikus mõttes. Vaid vaimuteaduse abil saame mõista inimese temperamendi saladust.

Meile elus vastu tulevat inimest, kes on kokku voolanud kahest voolust, tunneme kui neljaliikmelist olevust. Kui vaatleme terviklikku inimest, saame öelda: terviklik inimene koosneb füüsilisest kehast, eeter- või kujundusjõudude kehast, astraalkehast ja minast.

Vaimuteaduse jaoks on esmalt väliste meelte abil inimeses tajutav, mida materialistlik mõtlemine ainsana tunnistab, vaid üks inimese olemusliige, füüsiline keha, mis on inimesel ühine mineraaliriigiga. Füüsiline seaduspärasus, see, mis on

inimesel ühine kogu ümbritseva välise loodusega, keemiliste ja füüsiliste seaduste summa, seda nimetame vaimuteaduses füüsiliseks kehaks.

Selle kõrval aga tunnistame inimese olemuse kõrgemaid, üleemeelisi liikmeid, mis on samavõrd tegelikud ja olemuslikud kui väline füüsiline keha. Esimese üleemeelise liikmena saab inimene eeterkeha, mis jääb kogu elu jooksul füüsilise kehaga ühendatuks; alles surma hetkel toimub eraldumine. Inimese olemuse järgmine liige – vaimuteaduses nimetatakse seda eeter- või elukehaks, võime seda ka näärmekehaks nimetada, – pole välistele silmadele enam nähtav, samamoodi kui värvid pimedana sündinule. Aga see on olemas, tõeliselt tajutavalt olemas, nagu Goethe nimetab – vaimu silmadele, ja see on isegi reaalsem kui väline füüsiline keha, sest ta on füüsilise keha ehitaja, kujundaja. Eeter- või elukeha võitleb pidevalt kogu sünni ja surma vahelisel ajal füüsilise keha lagunemise vastu. Mõni mineraalne loodusprodukt, näiteks kristall, on loodud nii, et ta hoiab end pidevalt iseenda, omaenda substantsi jõudude kaudu. Elusolendi füüsilise keha puhul pole see aga nii, selles mõjuvad füüsilised jõud elu vormi hävitavalt, nagu me pärast surma võime jälgida, kuidas füüsilised jõud elu vormi hävitavad. Et see ei toimuks eluajal, et füüsiline keha ei järgneks füüsilistele ja keemilistele jõududele ning seadustele, selle eest võitleb eeter- või elukeha pidevalt.

Inimese kolmanda olemusliikmena tunneme ära selle, kes kannab kogu lõbu ja kurvastust, rõõmu ja valu, instinkte, tunge, kirgesid, iha ja kõike, mis tundmuste ja kujutlustena üles ja alla voogavad, ja ka kõik kujutlused kombelistest ideaalidest jms. Seda nimetame astraalkehaks. Ärge põrkuge eemale sellest väljendist. Seda keha võiks nimetada ka närvikehaks. Vaimuteadus näeb selles midagi reaalselt. Just see tungide ja ihade keha ei ole mitte füüsilise keha mõju tulemus, vaid selle põhjustaja; vaimuteadus teab, et vaimlis-hingeline on füüsilise keha üles ehitanud.

Nii on meil juba kolm inimese olemusliiget, ja inimese kõrgeimaks liikmeks peame seda, mille kaudu ta kõigi teiste olevuste seast välja ulatub, mille abil

inimene on maal looduse kroon, inimliku mina kandja, mis annab talle nii mõistatuslikul, kuid ka ilmsel viisil eneseteadvuse jõu.

Füüsiline keha on inimesel ühine kogu nähtava ümbrusega, eeterkeha taimede ja loomadega, astraalkeha loomadega. Neljas liige, mina, on aga ainult inimesel; seetõttu ulatub ta kõrgemale kui teised nähtavad olendid. Me kirjeldame neljandat liiget kui „mina-kandjat“, kui inimese olemuse osa, mis läbi inimese suudab iseenda kohta öelda „mina“ ja jõuda selle kaudu iseseisvuseni.

Vaid füüsiliselt nähtav ja mõistusega, mis on seotud füüsiliste meeltega, tunnetatav on vaid inimese nelja olemusliikme väljendus. Mina, tegeliku mina-kandja väljendus on veri oma ringlusega. See „väga eriline mahl“ on mina väljendus. Astraalkeha füüsilis-meeleline väljendus inimeses on näiteks närvisüsteem. Eeterkeha väljendus või osaline väljendus on näärmesüsteem ja füüsiline keha väljendab end meelegaorganites.

Need neli liiget astuvad meile vastu inimese olemuses. Kui vaatleme terviklikku inimest, siis võime öelda, et terviklik inimene koosneb füüsilisest kehast, eeterkehast, astraalkehast ja minast. Füüsiline keha, mida iga inimene kannab nii, et see on meeleliste silmadega nähtav, kannab väliselt vaadatuna algul selgeid pärilikkuse märke. Ka see, mis elab omadustena inimese eeterkehas, võitleb füüsilise keha lagunemise vastu, on pärivusliinis. Siis jõuame astraalkehani, mille omadused on palju rohkem seotud inimese olemustuumaga. Ja kui vaatame inimese sisimat olemustuumat, tegelikku mina, siis leiame selle, mis kandub kehastusest kehastusse ja näib olevat sisemine vahendaja, kes oma olulisi omadusi väljapoole kiirgab. Kuna nad peavad endid ühendama, kohanduvad nad, kui inimene astub füüsilisse maailma. Inimese kõik neli olemusliiget – mina, astraalkeha, eeterkeha ja füüsiline keha – mõjuvad väga mitmekesisel viisil läbi üksteise. Üks liige mõjutab alati teist. Astraalkeha ja mina, füüsilise ja eeterkeha vastasmõjude tõttu, kahe voolu üksteise läbistamise tõttu ilmnevad inimolemuses temperamendid. Nad peavad seetõttu sõltuma inimese individuaalsusest, sellest, mis liigendub üldisesse pärivusliini. Kui inimene ei saaks oma sisemist olemust niimoodi kujundada, siis

peaks iga järglane olema vaid oma esivanemate tulemus. Ja mis seal sisse kujundatakse, mis individuaalseks teeb, see on temperamendi jõud; siin peitubki temperamendi saladus.

Inimlikus olemuses mõjuvad kõik olemusliikmed üksteisesse; nad on vastasmõjus. Kuna inimeses voolavad kokku kaks voolu, kui ta füüsilisse maailma astub, siis tekib inimese nelja olemusliikme erinev segu, ja üks säilitab n-ö valitsemise teiste üle ja vajutab neile oma värvingu. Kuidas üks või teine liige end erilisel esile surub, vastavalt sellele on inimene ühe või teise temperamendiga. Inimnatuuri värving, see, temperamendi värving sõltub sellest, kas jõud, mis ühes või teises erinevate võimuvahenditena valitsevad, saavad teiste üle ülekaalu. Inimese igavikuline olemustuum, mis läheb kehastusest kehastusse, väljendub igas uues kehastuses nii, et kutsub esile inimese nelja olemusliikme – mina, astraalkeha, eeterkeha ja füüsilise keha – vastastikuse mõju; ja sellest, kuidas need neli liiget koos mõjuvad, tekib inimese varjund, mida nimetame temperamendiks.

Kui olemustuum on värvinud füüsilist ja eeterkeha, siis värvingu tulemusel tekkinu hakkab mõjuma teistele liikmetele, nii et kuidas inimene oma omadustega meie ette astub, sõltub sellest, kas olemustuum mõjub tugevamini kui füüsiline keha või on füüsiline keha tugevam. Vastavalt sellele, missugune inimene on, saab ta ühte neljast liikmest mõjutada ja tagasimõjust teistele liikmetele tekib temperament. Inimlik olemustuum, astudes taaskehastumise poole, oskab selle eripära tõttu ühele või teisele olemusliikmele anda teatud tugevama mõju. Nii võib ta minale sisse liigendada teatud jõu-ülejääke, või inimene võib varasemas elus teatud elamuste läbimise tõttu mõjutada sellega oma teisi liikmeid.

Kui inimese mina on oma saatuse tõttu muutunud nii tugevaks, et ta jõud valitsevad neljaliikmelises inimolemuses, siis tekib koleeriline temperament. Kui inimene on astraalkeha jõudude valduses, siis on tal sangviiniline temperament. Kui teistele liikmetele mõjub liigselt eeter- või elukeha ning surub oma olemuse inimesele peale, siis tekib flegmaatiline temperament. Ja kui koos oma seadustega inimese olemuses valitseb füüsiline keha, nii et olemustuum ei suuda teatud

kõvadust füüsilises kehas ületada, siis on tegemist melanhoolse temperamendiga. Just nii nagu igavikuline ja kaduv üksteisega segunevad, nii ilmneb liikmete suhe üksteisesse.

On juba öeldud, kuidas neli liiget füüsilises kehas väliselt väljenduvad. Suurem osa füüsilisest kehast on inimese füüsilise eluprintsiibi vahetu väljendus. Füüsiline keha kui selline väljendub ainult füüsilises kehas; seepärast on füüsiline keha melanhoolikutel väliselt tooniandev.

Näärmesüsteem on eeterkeha füüsiline väljendus. Eeterkeha väljendub füüsiliselt näärmesüsteemis. Seepärast on flegmaatikutel füüsilises kehas tooniandev näärmesüsteem.

Närvisüsteem, ja nimelt see, mis selles tegutseb, seda peama vaatlema kui astraalkeha füüsilist väljendust. Astraalkeha väljendub füüsiliselt närvisüsteemis; seepärast on sangviinikutel tooniandev närvisüsteem.

Veri ja vereringe, vere pulseerimisjõud on tegeliku mina väljendus. Mina väljendab end vereringes, läbi domineeriva vere mõju, läbi tulise tormaka vere näitab ta end eriti. Kui tahetakse peenemalt läheneda inimese mina ja teiste liikmete vahelisele seosele – oletame, et mina on eriliselt valitsev, tal on eriline võim tundmus- ja kujutluselule, närvisüsteemile; oletame, et kõik tuleneb inimesel minast, kõike, mida ta tunnetab, tunnetab ta tugevalt, sest ta mina on tugev, me nimetame seda koleeriliseks temperamendiks. Seetõttu teeb mina iseloomustav end valitseva omadusena mõjuvaks. Seepärast on koleeriku puhul valitsev veresüsteem.

Koleeriline temperament näitab end tugevalt pulseerivas veres tegutsemas; sellega ilmneb inimeses jõu element, seeläbi, et tal on eriline mõju verele. Inimeste puhul, kellel vaimselt tegutseb mina ja füüsiliselt peamiselt veri, näeme, kuidas sisemine jõud hoiab keha organisatsiooni tugevalt. Ja kui niisugune inimene välismaailmale vastu astub, siis tahab tema mina jõud end kehtestada. See on mina tulemus. Seepärast on koleerik inimene, kes tahab oma mina igal tingimusel läbi suruda. Koleeriku agressiivsus, ja kõik tema tugeva tahteolemusega seotu, tuleneb vere ringlemisest.

Kui inimeses on ülekaalus astraalkeha, siis füüsiliselt väljendub see närvisüsteemi funktsioonides, üles-alla voogavate tundmuste instrumendis. Ja astraalkeha teostab elu mõtetes, piltides, nii et sangviinilise temperamendiga inimesel on eeldused elada üles-alla voogavates tundmustes ja tunnetes, kujutluspiltides.

Peame endale selgeks tegema astraalkeha ja mina vahelise suhte. Närvi- ja veresüsteemi vahel toimib astraalkeha. Nii saab seda sidet lausa kätega haarata. Kui olemas oleks vaid sangviiniline temperament, siis mõjuks närvisüsteem üksi, ta oleks eriliselt valitsev kui astraalkeha väljendus, siis oleks inimesel vahelduv pildi- ja kujutluselu; nii tõuseks ning vajuks piltide kaos. Inimene anduks voogamisele tundmuselt tundmusele, pildilt pildile, kujutluselt kujutlusele. Kui astraalkeha valdavalt valitseb, siis midagi ilmneb sellest niisiis sangviiniku puhul, kes on teatud viisil andunud üles-alla voogavatele tundmustele, piltidele jne, sest temas valitsevad astraalkeha ja närvisüsteem. Piltidel ei lase fantastilisel viisil läbisegi söösta mina jõud. Ainult seeläbi, et mina pilte talitseb, tekib harmoonia ja kord. Kui inimene neid oma minaga ei talitseks, siis voogaksid need üles ja alla, ilma et oleks märgata, et inimene neid valitseks.

Füüsilises piirab veri oluliselt närvisüsteemi tegevust. Inimese vereringe, inimeses voolav veri aheldab selle, mille väljenduseks on närvisüsteem, ta taltsutab üles-alla voogavat tunde- ja kujutluselu, taltsutab närvielu. Läheks liiga kaugemale, kui näitaksin kõiki üksikasju, kuidas närvisüsteem ja veri seotud on ja kuidas veri kujutluselu taltsutab. Kui taltsutajat ei ole, kui inimesel on kehvveresus, aneemia, mis siis ilmneb? Isegi ilma peeni füsioloogilisi asju mõistmata võite siiski lihtsast tõsiasjast, et inimese veri muutub liiga kehvaks, st kui on punaste vereliblede vähesus, et siis on tal kalduvus igasuguste fantastiliste piltide taltsutamata üles-alla voogamisele kuni illusiooni ja hallutsinatsioonini, siis võite sellest lihtsast tõsiasjast järeldada, et veri on närvisüsteemi taltsutaja. Mina ja astraalkeha vahel peab valitsema tasakaal, või füsioloogiliselt öeldes, vere- ja närvisüsteemi vahel, et

inimene ei muutuks oma närvisüsteemi orjaks, st üles-alla voogava kujutus- ja tundeelu orjaks.

Kui astraalkeha mõju on ülekaalus, kui valitseb astraalkeha ja tema väljendus, närvisüsteem, mis verd küll talitseb, kuid ei saa seda viia absoluutse tasakaaluni, siis tekib midagi iseäralikku, mis näeb välja nii, et inimesel on huvi mingi asja vastu, aga ta jätab selle peagi kõrvale ja läheb teise asja juurde, inimene ei saa püsida ühe kujutluse juures. Tagajärg on, et inimene lahvatab põlema talle välismaailmast vastu astuva suhtes, kuid ta ei suuda seda ohjata, seda sisemiselt kestvaks teha; huvi kaob kiiresti. Sellises kiirelt süttimises ja sama kiiresti teise asja juurde minemises nähakse valitsevat astraalsust, sangviinilist temperamenti. Sangviinik ei saa kauaks ühe mulje juurde jääda, ta ei saa ühest pildist kinni hoida, ta huvi ei jää ühe asja juurde. Ta kiirustab ühelt muljelt teiseni, tajumuselt tajumuseni, kujutluselt kujutluseni, ta ilmutab püsimatut meelt. Sangviinilise lapse puhul võib seda eriti jälgida; see võib isegi muret valmistada: huvi tekib kiiresti, üks pilt hakkab kiiresti mõjuma, see avaldab muljet, aga mulje on peagi taas kadunud.

Kui inimeses valitseb eriti tugevalt eeter- või elukeha, mis reguleerib sisemuses inimese kasvu- ja eluprotsesse, ja eeterkeha väljendus, süsteem, mis tekitab inimeses sisemist mõnutunnet või ehamugavust, siis ahvatletakse inimest just nii, et ta tahaks vaid oma sisemuses mõnusalt olla. Eeterkeha elab teatud sisemist elu, samal ajal kui astraalkeha väljendab end huvis väljapoole ning mina on tahte ja mõju kandja väljapoole. Niisiis kui eeterkeha, mis elukehana vabalt areneb ja hoiab üksikuid funktsioone tasakaalus, mis väljendub üldises mõnutundes, kui valitseb iseendas toetatud siseelu, elu, mis eelistab sisemist mõnusust, siis võib olla, et inimene elab selles eelistatud mõnususes ja tunneb end tõeliselt hästi, kui organismis on kõik korras. Nii tunneb ta end veidi surutuna, kui peab oma sisemuse väljapoole suunama ja tal pole kalduvust arendada välja tugevat tahtet. Mida mõnusamalt inimene end oma sisemuses tunneb, seda enam

kooskõla loob ta sisemise ja välise vahel. Kui see on nii, kui selle eest on isegi üleliia hoolitsetud, siis on tegemist flegmaatikuga.

Melanhooliku puhul nägime, et füüsiline keha, inimese olemuse tihedaim liige, valitseb teiste liikmete üle. Inimene peab olema oma füüsilise keha isand, nii nagu ta peab olema masina isand, kui tahab seda kasutada. Aga alati, kui see tihedaim osa isandaks saab, tunneb inimene, et ta pole isand ega saa seda käsitseda. Sest füüsiline keha on instrument, mida ta peaks oma kõrgemate liikmete abil valitsema. Nüüd aga valitseb füüsiline keha ja avaldab teistele vastupanu. Inimene ei suuda oma instrumenti täielikult kasutada, nii et teised printsiibid tunnevad seeläbi takistust ning füüsilise keha ja teiste liikmete vahel tekib disharmonia. Nii käitub kõvastunud füüsiline süsteem erandlikult, kui tal on ülejääke. Inimene ei saa seda teha liikuvaks, mida ta peab liikuvaks tegema. Sisemine inimene ei saa oma füüsilise süsteemi vastu midagi teha; ta tunneb sisemisi takistusi. Need ilmnevad seetõttu, et inimene peab oma jõu suunama neile sisemistele takistustele. Mida ületada ei saa, see tekitab valu ja kannatust; nende tõttu ei saa inimene erapooletult maailma vaadelda. Selline paratamatus moodustab sisemise meelehärmi allika; inimene kogeb seda valu ja kurvastusena, sünge meeoluna. Elu puudutab meid väga kergesti valuliselt ja kannatuserikkalt. Teatud mõtted ja kujutlused muutuvad püsivateks, inimene muutub mõtisklejaks, melanhoolikuks. Pidevalt kerkib esile valu. See meeolu pärineb sellest, et füüsiline keha osutab eeterkeha sisemisele mugavusele, astraalkeha liikuvusele ja mina eesmärgikindlusele vastupanu.

Ja kui me mõistame temperamentide olemust niimoodi läbi terve tunnetuse, siis saab nii mõnigi asi elus selgeks; saame ka seda praktiliselt kasutada, mida me muidu ei osanud. Pöörame nüüd pilgu meile vahetult elus vastu tulevale. See, mida me näeme kui inimese nelja olemusliikme segu, astub selgelt meie ette välise pildina. Vaatleme, kuidas temperament väljendub inimese välimuses.

Võtame koleeriku, kellel on sisemuses tugev, kindel keskpunkt. Kui valitseb mina, siis tahab inimene end kõigi väliste takistuste suhtes läbi suruda, nähtavaks saada. See mina on taltsutaja. Need pildid on teadvusepildid. Füüsiline keha on

vormitud eeterkeha järgi, eeterkeha astraalkeha järgi. Viimane kujundaks inimest mitmekesisel viisil. Aga et mina astub oma verejõududega kasvamisele vastu, siis hoitakse rohket ja mitmekesist kasvamist tasakaalus. Niisiis, kui mina on ülekaalus, siis saab ta kasvamist tagasi hoida. Ta hoiab inimese teisi liikmeid tõesti tagasi ega lase eeter- ja astraalkehal oma õigust saavutada. Te võite selgelt koleerilises temperamendis, välises kasvus, kõiges meile väliselt vastu astuvas ära tunda sisemiselt toimiva – inimese tegeliku sügava jõunatuuri, inimese suletud mina väljenduse. Koleerikutel on tavaliselt tagasihoidlik kasv. Võite elust leida palju näiteid, näiteks ajaloost filosoof Johann Gottlieb Fichte, saksa koleeriku. Juba väliselt on ta sellena tuntav. Fichte oli kasvult tagasihoidlik. See reetis selgelt, et mina ülekaal hoiab teisi olemusliikmeid tagasi. Ei valitse mitte astraalkeha oma kujundusoskusega, vaid valitseb mina, taltsutaja, kujundusjõudude ohjeldaja. Seepärast näeme tavaliselt tugevate tahteinimeste puhul, kui mina ohjeldab astraalkeha vabasid kujundusjõude, väikest jässakat kuju. Näiteks teine klassikaline näide koleeriku kohta on Napoleon, „väike kindral“, kes jäi nii väikseks, sest tema mina hoidis teisi olemusliikmeid tagasi. See on tagasihoitud kasvuga koleeriku tüüp. Võite näha, kuidas mina jõud mõjub vaimust lähtuvalt, nii et inimese sisemine olemus teeb end välises kujus nähtavaks. Vaadake koleeriku füsiognoomiat! Võrrelge teda flegmaatikuga! Kui ebamäärased on viimase näojooned; ei saa öelda, et see otsmiku vorm sobiks koleerikule. Üks organ näitab eriti selgelt astraalkeha või mina kujundavat mõju – silm, koleeriku silma kindel pilk. Harilikult näeme, kuidas tugev sisemine tuli, mis pöörab kõik valgusrikkalt sissepoole, väljendub mõnikord musta, süsimusta silmana, sest koleerik ei jäta astraalkehale võimalust anda värvingut sellele, mis tema mina jõu sisemusse tõmbab, ja mis teistel inimestel värvingu saab. Vaadake inimest tervikuna, kogu tema käitumist ja olemust. Vilunud inimene võib peaaegu et seljatagant näha, kas inimene on koleerik. Kindel samm annab märku koleerikust. Ka kõnnakus näeme tugeva minajõu väljendust. Juba koleerilises lapses on näha kindlat astumist, võib

märgata, et ta ei pane jalga lihtsalt maha, kui ta selle maale asetab, vaid ta astub nii kõvasti, nagu tahaks ta veel sügavamalt läbi maa astuda.

Kogu inimene on oma sisemise olemuse väljendus. Aga asi pole ju selles, et väita, et koleerik on väike ja sangviinik suur. Võime inimese kasvu võrrelda vaid tema endaga. Oluline on tema kasvu suhe kogu kehakujuga.

Vaadake sangviinikut! Jälgige, milline märkimisväärne pilk on juba sangviinilisel lapsel. Pilk jääb kiirelt millelegi pidama ning sama kiiresti pöördub see mujale; see on lõbus pilk; selles särab sisemine rõõm ja rõõmsameelsus, selles väljendub inimloomuse sügavusest, sangviinikut valitsevast liikuvast astraalkehast tulev. Astraalkeha töötab tema liikuvast elus jäsemete kallal. See muudab ka inimese välise olemise nii liikuvaks kui võimalik. Võime kogu välist füsiognoomiat, kehakuju, aga ka žeste ja liigutusi vaadelda liikuva ning voolava astraalkeha väljendusena. Astraalkehal on kalduvus teda kujundada, vormida. Sisemine astub väljapoole; seepärast on sangviinik sale ja paindlik. Isegi saledas kehakujus ja luude ehituses näeme astraalkeha sisemist liikuvust kogu inimeses. See väljendub saledates lihastes. Seda on märgata ka inimese välises kujus. Ka mitte-selgeltnägija võib selja tagant vaadates öelda, kas inimene on sangviinik või koleerik. Selleks pole vaja olla vaimuteadlane. Koleerikut kõndimas nähes võib märgata, kuidas ta astub iga sammu nii, nagu ei tahaks ta maad ainult puudutada, vaid nagu peaks jalg veel veidi maasse minema. Sangviinikul seevastu on hüplev ja kepslev kõnnak. Sangviinilise lapse hüplevas, tantsisklevas kõnnakus näete liikuva astraalkeha väljendust. Sangviiniline temperament tuleb eriti tugevalt esile lapseas. Vaadake, kuidas see seal väljendub. Peenemaid märke on ka välises kujus. Kui koleerikul on teravad näojooned, siis sangviinikul on need liikuvad, väljendusrikkad ja muutuvad. Samuti kohtame sangviinilises lapses teatud sisemist võimet oma näojooni muuta. Kuni silmade värvini välja võime kindlaks teha sangviinilise inimese väljenduse. Koleeriku suletud sisemust, minaolemuse sisemuslikkust näeme koleeriku mustas silmas. Sangviinikul, kel mina-olemus pole nii sügavalt juurdunud ning kelle astraalkeha valab välja kogu oma liikuvuse, on

valdavalt sinised silmad. Need sinised silmad on sisemiselt seotud inimese sisemise, nähtamatu valgusega, astraalkeha valgusega.

Võib tuua palju näiteid, kuidas temperament välistes nähtustes avaldub. Temperamentide hingemõistatust õpime tundma just neljaliikmelise inimnatuuri kaudu. Ja tõesti, inimnatuuri sügavamast tunnetusest lähtuvalt on vanadest aegadest meieni jõudnud teadmised neljast temperamendist. Kui me inimese olemust selliselt mõistame ning teame, et väline on vaid vaimse väljendus, siis õpime kuni väliste ilminguteni mõistma inimest tema seostes ja kujunemises, ning õpime tunnetama, mida me peame iseenda ja lapsega temperamendi osas tegema. Kasvatuses peab eriti jälgima, missugune temperament lapses tahab välja areneda. Nii elutarkuse saavutamiseks kui ka pedagoogika jaoks on temperamentide olemuse tõeliselt elav tunnetamine möödapääsmatu, ning mõlemad võidavad seeläbi palju.

Läheme edasi! Taas näeme, kuidas ka flegmaatiline temperament avaldub välises vormis. Flegmaatiku puhul valitseb ju eeter- või elukeha, mis füüsiliselt väljendub lümfisüsteemis ning hingeliselt heaolutundes, sisemises tasakaalus. Kui niisugusel inimesel pole sisemuses kõik normaalselt korras, kui selle mõnusususe sisemised kujundusjõud on ülitegusad, siis selle tulemused avalduvad inimese kehas; ta muutub täidlaseks, ta valgub laiali. Eriti eeterkeha sisemised kujundusjõud töötavad välja keha täidluse, rasvapolstri moodustumise. Kõiges selles astub meile vastu flegmaatiku sisemine mugavus. Ja kes ei tunneks ses sisemise ja välise puudavas vastastiktoimes ära flegmaatiku pikaldase, lohiseva kõnnaku põhjust. Flegmaatiku samm ei taha sageli maaga kokku sobida. Ta ei astu n-ö korralikult maha ega seo end asjadega. Et ta oma sisemuse vorme suudab vähe valitseda, seda võite näha kogu inimeses. Flegmaatililine temperament ilmneb liikumatus, osavõtmatus füsiognoomias, kuni iseloomuliku, ilma läike ja värvita pilguni välja; kui koleeriku pilk on tuline ja sädelev, siis flegmaatiku puhul võib ära tunda vaid sissepoole suunatud eeterkeha heaolu väljendust.

Melanhoolik on inimene, kes ei suuda täielikult valitseda füüsilist instrumenti, kellele füüsis osutab vastupanu, kes ei tule selle instrumendi kasutamisega toime. Vaadake melanhoolikut, tal on enamasti longus pea, tal pole jõudu, et oma kaela sirutada. Ettepoole longus pea näitab, et sisemised jõud, mis pead püsti hoiavad, ei saa kusagil vabalt väljenduda. Pilk on langetatud, silm nukker. Puudub koleeriku silma tume sära. Näeme iseloomuliku pilgu järgi, kuidas füüsis valmistab talle raskusi. Ta kõnnak on küll mõõdetud, kindel, kuid see pole koleeriku kõnnak, koleeriku kindel käitumine, vaid midagi lohisevalt kindlat.

Siin saab kõigele vaid osutada, aga inimese elu muutub palju mõistetavamaks, kui me nii töötame, kui näeme niimoodi vaimu mõju vormile, kui näeme, kuidas inimese välimus saab sisemuse väljenduseks. Te näete, kui oluliselt saab vaimuteadus selle mõistatuse lahendamisele kaasa aidata. Aga ainult siis saab tunnetusest tuleneda elupraktika, kui peetakse silmas kogu tegelikkust, mille juurde kuulub ka vaimne, kui ei piirduta vaid meelelise tegelikkusega. Seepärast saab see tunnetus pärit olla vaid vaimuteadusest, nii et ta on kogu inimkonna ja iga üksikinimese hüvanguks.

Kõike seda teades õpime seda ka rakendama. Nimelt, inimese jaoks peab olema huvitav, kuidas saab juba lapseea temperamente pedagoogiliselt rakendada. Sest kasvatuses peab väga täpselt silmas pidama lapse temperamendi laadi. Eriti oluline on osata laste arenevat temperamenti juhtida. Aga ka hiljem, enesekasvatuses on see inimestele samuti tähtis. Kes tahab end ise kasvatada, sellele on väärtuslik silmas pidada, mis tema temperamendis väljendub.

Kirjeldasin temperamendi põhitüüpe. Loomulikult elus ei tule need sageli nii puhtalt ette. Igal inimesel on ühe temperamendi põhivärving, mille kõrval on olemas ka teised. Näiteks Napoleonis oli palju flegmaatilisust, kuigi ta oli koleerik. Kui valitseme elu praktiliselt, siis on sealjuures oluline, et suudaksime lasta mõjuda oma hingele sellel, mis füüsilises avaldub.

Kõige paremini on selle olulisus näha, kui mõelda, et temperamendid võivad muutuda, et ühekülgsusena ilmnev võib ka muutuda. Missugune oleks maailm ilma

temperamentideta! - Kui inimestel oleks ainult üks temperament? Kõige igavam asi, mida suudaksite välja mõelda! Ilma temperamentideta oleks maailm igav, mitte ainult meelelises, vaid ka kõrgemas mõttes. Kogu elu mitmekesisus, ilu ja rikkus on võimalikud ainult temperamentide kaudu. Kas näeme, kuidas kõike suurt elus mõjutab just temperamentide ühekülgsus, aga kuidas need võivad välja areneda ka liiga ühekülgselt; kas laps ei pane meid muretsema, sest näeme, et koleerilisus võib muutuda õeluseks, sangviinilisus püsimatuseks, melanhoolsus kurvameelsuseks jne.

Kas pole mitte temperamentide tundmine ja hindamine kasvatajale oluline nii kasvatusküsimustes kui ka enesekasvatuses? Me ei tohi end lasta eksitada asjaolust, et temperament on ühekülgne omadus, ja seetõttu ta väärtust alahinnata. Kasvatuses pole oluline temperamente mitte tasakaalustada, nivelleerida, vaid nad tuleb õigetele rööbastele suunata. Peab olema selge, et temperament viib ühekülgsuseni, et radikaalselt melanhoolne temperament avaldub hullumeelsuses, flegmaatiline nõrgamõistuslikkuses, sangviiniline nõdrameelsuses, koleeriline avaldub kõigis inimloomuse märatsemiseni viivates haiguspuhanguis. Temperamendi kaudu tekib palju toredat mitmekesisust, sest vastandid tõmbuvad; kuid temperamentide ühekülgsuse jumaldamine tekitab kergesti ka kahjustusi sünni ja surma vahel. Igas temperamendis peitub väike ja suur oht. Koleeriku puhul on nooruses oht, et ta mina kujuneb välja vihastumise kaudu, mida ta ei suuda valitseda. See on väike oht. Suurem oht on narrus, millega ta minast lähtuvalt tahab järgida mingit üksikeesmärki. Sangviinilise temperamendi väike oht seisneb selles, et inimene muutub püsimatuks. Suur oht on aga, et tundmuste üles-alla lainetamine viib nõdrameelsuseni. Flegmaatiku väike oht seisneb huvi puudumises välismaailma vastu; suur oht on idiootsus, nürimeelsus. Väike oht melanhoolse temperamendi puhul on kurvameelsus, võimalus, et inimene ei saa välja sellest, mis ta sisemusest üles kerkib, suur oht on aga hullumeelsus.

Seda kõike teades näeme, et temperamentide suunamises ja juhtimises seisneb elupraktika ülioluline ülesanne. Kasvataja jaoks on tähtis endalt küsida,

mida ma teen näiteks sangviinilise lapse puhul? - Kuidas käituda, seda tuleb püüda õppida sangviinilise temperamendi olemuse tunnetusest lähtudes. Kui räägitakse lapse kasvatamise teistest vaatenurkadest, siis on vaja ka rääkida üksikasjalikult temperamendist lapse kasvatamisel. Aga et temperamente juhtida, tuleb järgida põhimõtet, et alati tuleb arvestada sellega, mis olemas on, mitte sellega, mida pole.

Meie ees on sangviinilise temperamendiga laps, kes muutub kergesti püsima, kel pole huvi tähtsate asjade vastu, kes aga seevastu huvitub kiiresti teistest asjadest. Sangviiniline laps taipab kiiresti, aga ka unustab kiiresti, tal on vaev püsida huviga asja juures, sest ta kaotab kiiresti huvi ühe asja vastu ja läheb üle teise juurde. Sellest võib välja kasvada kohutav ühekülgsus ja kui vaadata inimnatuuri sügavustesse, võib märgata ohtu. Kes mõtleb materiaalselt, tuleb sellise lapse puhul kohe retseptiga ja ütleb: „Kui kasvatad sangviinilist last, pead sa ta kokku viima teiste lastega.“ - Aga kes heas mõttes realistlikult mõtleb, see ütleb: „Kui tahate sangviinilise lapse puhul toetuda jõududele, mida tal üldse pole, siis ei saavuta te selle lapse juures midagi. Võite küll pingutada ja vaeva näha, et inimnatuuri teisi liikmeid välja kujundada; need aga ei domineeri temas.“ - Kui lapsel on sangviiniline temperament, siis ei saa teda arengus edasi aidata sellega, et tahame talle huvi karistamise abil sisse toppida; talle pole võimalik sisse suruda midagi muud, kui tema sangviiniline temperament on. Me ei peaks küsima: „Mis lapsel puudu on? Mida peaksime temasse toppima?“ - Vaid me peame küsima: „Mis sangviinilisel lapsel tavaliselt on?“ - Ja sellega peame arvestama. Siis mõistetakse, et lapsesse mingeid vastupidiseid omadusi sisestada püüdes ei saa me neid omadusi ometi muuta. Kui asjad põhinevad inimese sisemisel olemusnaturil, siis peab arvestama, et neid saab ainult painutada. Seega ei toetu me sellele, mida lapsel pole, vaid sellele, mis tal on. Toetume just sangviinilisele naturile, astraalkeha liikuvusele ega püüa temasse toppida seda, mis on seotud ühe teise inimnatuuri liikmega. Ühekülgselt muutunud sangviiniku puhul peab koputama just tema sangviinilisele temperamendile.

Kui tahetakse selle lapse suhtes õigesti tegutseda, siis peab silmas pidama järgnevat. Nimelt, tegelik praktika näitab, et olgu laps kui sangviiniline tahes, tavaliselt leidub siiski midagi, mis teda huvitab. Igal sangviinilisel lapsel on olemas mingi *üks* huvi, tõeline huvi. Üldiselt on kerge äratada temas huvi ühe või teise asja vastu, aga huvi kaob peagi. Aga on *üks* asi, mille vastu võib huvi püsima jääda ka sangviinilisel lapsel. Seda näitab praktika; selle peab vaid leidma. Ja leitud, mille vastu laps erilist huvi tunneb, sellega peab arvestama. Ja mis lapsele nõnda korda läheb, millest ta lihtsalt niisama pealiskaudselt mööda ei lähe, seda tuleks püüda talle esitleda kui erilist asja, mille suhtes ta temperament ei jääks ükskõikseks; mida üks harrastus talle tähendab, seda peaks püüdma talle esitleda millegi erilisena, nii et ta temperament ei pea seda tähtsusetuks; ta lemmikharrastus tuleks seada tema jaoks erilisse valgusse; ta peab õppima oma sangviinilist olemust rakendama. Võib toimida nii, et kõigi asjade hulgast jätkatakse ühega, mis alati leidub, et jätkatakse lapse jõududega, mis tal parasjagu on. Karistuse või veenmise abil ei suuda ta mingist asjast püsivalt huvituda. Asjade, esemete, sündmuste suhtes näitab ta ehk üles ajutist elavat huvi, kuid kogemus näitab, et mõne sangviinilist last hästi tundva isiksuse toel saab tekkida püsiv huvi, kui ka laps on veel iseenesest väga püsimatut. Kui oleme ise see õige isik või suudame talle õige inimese toeks leida, siis ilmneb kohe ka huvi. Tuleb vaid õigetmoodi otsida. Vaid armastuse kaudu ühe isiksuse vastu võib sangviinikust lapsel tärgata huvi. Kui temas on aga pääsenud valla huvi, armastus ühe inimese vastu, siis sellest armastusest sünnib lausa ime. See suudab ravida lapse ühekülgsel temperamenti. Rohkem kui ükski teine temperamenditüüp vajab sangviiniline laps armastust ühe inimese vastu. Selleks tuleb teha kõik, et niisuguses lapses tärgaks armastus. Armastus on võlusõna. Sangviinilise lapse kogu kasvatus peab toimuma kaudselt ta kiindumuse abil ühte kindlasse inimesse. Seetõttu peavad vanemad ja kasvatajad silmas pidama, et sangviinilises lapses ei saa tekitada püsivat huvi asjade jne vastu mitte karistamisega, vaid sellest tuleb nii aru saada, et huvi äratatakse kaudselt kiindumuse teel ühte isiksusse. Laps peab seda isiklikku kiindumust üles näitama;

tuleb teha ennast lapse jaoks armastust väärivaks; see ülesanne on sangviinilise lapse suhtes. Kes sangviinilist last kasvatab, see õpetab last üht isiksust armastama.

Edasi võib lapse sangviinilisele loomusele rajada kogu kasvatus. Sangviiniline loomus avaldub ju selles, et ta ei suuda millestki püsivalt huvituda. Peame nägema, mis selle taga on. Me peame tooma lapse lähedusse asju, mille kohta on märgatud, et tal on nende vastu sügavam huvi. Seega täidavad need esemed sangviinilise lapse meeli ja mõtteid teatud sobivatel aegadel, mil möödub huvi on õigustatud, mil ta tohib nii-öelda olla sangviiniline, mis pole seda väärt, et huvi oleks püsiv. Neil asjadel tuleb lasta kõnetada sangviinilisust, tuleb lasta neil lapsele mõju avaldada, siis tuleb need talt ära võtta, nii et laps hakkab neid taas nõudma ja nad uuesti saab. Neil tuleb lasta lapsele niimoodi mõjuda, nagu mõjuvad tavalised maailma asjad temperamendile. Seega on tähtis, et sangviinilisele lapsele otsitaks välja asjad, mille suhtes ta tohib olla sangviiniline.

Kui toetuda niimoodi inimeses olemas olevale, ja mitte sellele, mida pole, siis on näha – ja elupraktika näitab seda –, et tegelikult saab ühekülgselt muutunud sangviinilist jõudu tõepoolest siduda tähtsate asjadega. See saavutatakse justkui mööda kõrvalteed minnes. On hea, kui temperamenti arendatakse niimoodi õigel viisil juba lapsel, aga sageli peab täiskasvanu hilisemas eas iseenda kasvatus kätte võtma. Niikaua kui temperamendid püsivad normaalsetes piirides, kujutavad nad endast seda, mis teeb elu ilusaks, mitmekesiseks ja suureks. Kui üksluine oleks elu, kui kõik inimesed oleksid temperamendilt ühesugused. Aga temperamendi ühekülgsuse kompenseerimiseks peab inimene ka hilisemas elus sageli enesekasvatuse kätte võtma. Ka siin ei tohi endale justkui tahta pähe võtta jäävat huvi igasuguste asjade vastu, vaid tuleb endale öelda: olen sangviinik; nüüd otsin ma elus asju, millest võin korraks põgusa huviga üle käia, kus on õige, et ma ei jää nende külge pidama ja tegelen parasjagu sellega, mille vastu tohin täie õigusega juba järgmisel silmapilgul huvi kaotada.

Oletame, inimesel on hirm, et ta lapsel avaldub ühekülgselt koleeriline temperament. Ei tohi aga kasutada sama retsepti nagu sangviinilise lapse puhul;

koleerik ei suuda kergesti tunda inimese isiksuse vastu armastust. Kuidagi teisiti tuleb talle inimestevahelise suhte kaudu ligi pääseda. Koleerilise lapse puhul on aga samuti üks kõrvaltee, mille kaudu saab arengut alati suunata. Siin juhib kasvatust kindlasti – autoriteedi tähelepanu ja hinnang. Koleerilise lapse silmis peab olema lihtsalt hinnatud, lugupeetud sõna kõrgeimas tähenduses. Siin pole tegemist isiklike omaduste kaudu enda meeldivaks tegemisega nagu sangviinilise lapse puhul, vaid koleeriline laps peab alati uskuma, et kasvataja tunneb asja. Tuleb näidata, et orienteerutakse asjades, mis lapse ümber toimub. Ei tohi lasta ennast kompromiteerida. Tuleb püüelda selle poole, et koleeriline laps ei märkaks iial, nagu ta ei saaks teavet, nõu, mida ta tegema peab. Tuleb jälgida, et autoriteedi ohjad oleksid alati kindlalt enda käes ning kunagi ei näidataks välja oma nõrku kohti, et vahel ei osata nõu anda. Lapsel peab alati säilima usk, et kasvataja tunneb asja. Muidu on ta kohe mängu kaotanud. Kui sangviinilise lapse puhul on võlusõna armastus isiksuse vastu, siis koleerilise lapse puhul on võlusõnaks isiku väärtuse austamine ja hindamine.

Koleerilist last kasvatades tuleb ka arvestada, et see laps toob arengus esile eelkõige oma tugevad sisemised jõud. Kindlasti on vaja lapsele tutvustada seda, mis igapäevaelus võib raskusi valmistada. Kui koleerilist last ohustab ühekülgne areng, on kasvatuses vaja rakendada just seda, mida on raske ületada, et ta muutuks seeläbi eluraskuste suhtes tähelepanelikuks, et talle antaks lahendada raskesti lahendatavaid ülesandeid. Ta teele tuleb sättida just niisuguseid asju, mis osutavad talle vastupanu. Koleerilise lapse teele tuleb asetada takistusi ja raskusi. Tuleb püüda ta elu mitte väga kergeks teha. Tuleb luua takistusi, nii et koleeriline temperament ei hoia end tagasi, vaid peab end selle kaudu just välja elama, et peab ületama talle osaks saavaid raskusi. Lapse koleerilist temperamenti ei tohi mitte välja peksta, nii-öelda välja kasvatada, vaid talle tuleb just niisugused asjad ette seada, mille puhul ta peab rakendama jõudu, mis on koleerilise tempeamendi puhul õigustatud. Koleeriline laps peab sisemisest vajadusest õppima võitlema reaalse maailmaga.

Lapse ümbrus tuleb kujundada nii, et laps saaks takistusi ületades oma koleerilise temperamendi välja elada, ja eriti hea on, kui ta saab takistusi ületada pisiasjade, tühiste asjade peal, kui lapsel lastakse teha midagi niisugust, kus ta peab rakendama tohutut jõudu, mil koleeriline temperament väljendub eriti pidurdamatult, tegelikult aga võidavad asjaolud, rakendatud jõud killustub. Selle kaudu kujuneb tal respekt nende asjaolude vägevuse ees, mis astuvad vastu koleerilises temperamendis vabalt arenevale.

Teisalt on ka siin kõrvaltee, kuidas kasvatada koleerilist temperamenti. Eelkõige on vaja äratada aukartust, alt üles vaatamise tunnet ja läheneda lapsele nii, et me tõesti äratame niisugust tähelepanu, näidates talle: me suudame ületada raskusi, mida ta ise ületada ei suuda; nimelt aukartust, lugupidamist selle ees, mida suudab kasvataja, selle ees, mida ta suudab teha raskuste ületamiseks. See on õige abinõu: kasvataja võimetest lugupidamine, sel viisil on koleerilise lapse kasvatamisel talle eriti hea läheneda.

Küllaltki raske on ka melanhoolse lapsega ümber käia. Mida teha, kui tunneme õudust last ähvardava ühekülgse melanhoolse temperamendi ees, sest me ei saa lapsel puuduvat talle sisse toppida? Peame arvestama, et temas on jõudu just tõkete küljes rippuda, takistuste külge kinni jääda. Kui tahame ta temperamendi seda omapära õigele rajale suunata, siis peame selle jõu suunama seestpoolt väljapoole. Eriti tähtis on, et ei jäädaks näiteks lootma, et ta tusa ja kurbuse võiks maha laita või niisama välja kasvatada; sest tal on just selline kalduvus, sisemise suletuse kalduvus, sest just ta füüsis põhjustab talle takistusi. Eriti peame lootma sellele, mis seal on; peame hoolitsema selle eest, mis seal on. Melanhoolse lapse kasvatamisel on eriti oluline panna rõhku sellele, et näidata – maailmas on olemas kannatusi. Kui tahame kasvatajana lapsele toeks olla, siis peame ka siin leidma sobiva koha, millest alustada. Melanhoolne laps on kurb. Ta on kurb, rõõmutu. Need omadused istuvad ta sisemuses, neid ei saa välja ajada, aga me saame nad ümber suunata.

Oluline on, et melanhoolsele lapsele tuleb eelkõige näidata, kuidas inimene üldse võib kannatada. Laskem tal igapäevaelus kogeda temast väljaspool põhjendatud kannatusi, põhjendatud valu, et ta saaks teada, et on asju, mille kaudu saab kogeda kannatusi. See on oluline. Kui tahate teda lõbustada, siis ajate ta tagasi kimbatusse. Ei tohi ainult arvata, et last peaks lõbustama, püüdma ta meelt lahutada. Teda ei pea lõbustama; sellega võimendate ta kurvameelsust, tema sisemist valu. Kui viite ta nii kaugele, et ta suudab tunda heameelt, muutub ta üha suletumaks ja suletumaks. Üldse on hea, kui te ei püüaks noort melanhoolikut nii tervendada, et toote ta lähedusse lõbustavat seltskonda, vaid lastagu tal kogeda põhjendatud kurbust. Suunake last, näidates talle, et on olemas valu. Ta peab nägema, et elus on asju, mis põhjustavad kannatusi. Kuigi sellega ei tohi ka üle pingutada, on tähtis, et kannatused kutsutakse esile väliste asjadega, mis ta mõtted mujale suunaks.

Melanhoolset last pole kerge suunata. Kuid ka siin on olemas üks võluvahend. Nagu sangviinilise lapse puhul on võlusõnadeks armastus isiksuse vastu, koleerilise lapse puhul kasvataja väärtuse hindamine ja austamine, on melanhoolse lapse puhul tähtis, et kasvatajad oleksid isiksused, kes on elus teatud viisil proovile pandud, kes tegutsevad ja räägivad lähtudes läbiproovitud elukogemustest. Laps peab tundma, et kasvataja on tõepoolest kannatusi läbi elanud. Laskem lapsel märgata nende sadade asjade hulgast erilisi elusaatusi. Kõige õnnelikum on melanhoolik siis, kui saab üles kasvada inimese kõrval, kel on palju rääkida oma rasketest kogemustest; siin mõjutab hing hinge kõige õnnelikumal kombel. Kui melanhoolse lapse kõrval on inimene, kes oskab vastukaaluks lapse sisemisele põhjendatud kurvameelsusse kaldumisele õigel viisil jutustada valust ja kannatustest, mida maailm on talle valmistanud, siis saab melanhoolne laps sellest kaasaelamisest, õigustatud valule kaasatundmisest tuge. Inimene, kes suudab jutustamisel tunnete ja aistingutega märku anda, et saatus on ta proovile pannud, on melanhoolsele lapsele heategu.

Ka lapse ümbruse osas ei tohi me ta kalduvusi arvestamata jätta. Seepärast on ka kasulik – nii kummaliselt kui see kõlada võib – rajada reaalseid takistusi, tõkkeid, et ta saaks teatud asjade kaudu kogeda põhjendatud kurbust ja valu. Parim kasvatus niisugusele lapsele on, kui sisemine kurbustunne, tusameel suunatakse ümber nii, et juba kalduvusena olemas olev saab vabalt areneda väliste takistuste ja tõkete najal. Nii suundub laps, lapse hing aegamööda teistele radadele.

Ka enesekasvatuses võime alati sedasama kasutada; peame alati laskma olemasolevatel kalduvustel, meis peituvatel jõududel laskma vabalt areneda ning neid mitte kunstlikult tagasi hoidma. Kui meis väljendub näiteks koleeriline temperament nii tugevasti, et takistab meid, siis peame laskma sel meis peituval jõul end vabalt välja elada nii, et otsime asju, mille najal saame teatud seoses oma jõudu purustada, mis viib meie jõud nulli, ja nimelt ebaoluliste, mitte tähtsate asjade najal. Kui oleme melanhoolikud, siis on vastupidi hea, kui otsime üles välised põhjendatud mured ning valud, et oleks võimalik oma melanhoolia välja elada reaalses elus; siis saame endaga hakkama.

Läheme flegmaatilise temperamendi juurde. Flegmaatilise lapsega saab päris raske olema, kui kasvatus püstitas meile ülesande käituda lapse suhtes temale vastaval viisil. Flegmaatikut on raske mõjutada. Aga on üks asi, mille kaudu saab rajada kõrvaltee. Kõige ebaõigem, täitsa väär oleks siin, kui tahaksime iseendasse sulgunud inimest üles raputada, kui arvame, et võiksime talle otse mingid huvid pähe taguda, külge kasvatada. Peame taas arvestama sellega, mis temas endas on.

Millegi külge jääb flegmaatik, flegmaatiline laps nimelt, alati kinni. Kui me vaid targa kasvatusega rajame lapse ümber selle, mida ta vajab, siis suudaksime palju saavutada. Flegmaatiline laps vajab palju suhtlust teiste lastega. Kui teiste puhul on hea, et neil on mängukaaslased, siis flegmaatiku puhul peab see eriti paika. Tal peab olema kõige mitmekülgsemate huvidega mängukaaslasid. Flegmaatilisel lapsel pole midagi, mille kaudu teda kõnetada. Asjade ja sündmuste vastu ei hakka ta niisama lihtsalt huvi tundma. Seepärast tuleb see laps viia suhtlusse samaealiste lastega. Teda saab kasvatada teiste huvidele kaasaelamise, ja

nimelt teiste isiksuste võimalikult paljudele huvidele kaasaelamise kaudu. Kui ta käitub ümbruses toimuva suhtes ükskõikselt, siis saab tema huvi äratada nii, et talle avaldavad mõju mängukaaslaste huvid. Selle iseäraliku sugestiivse mõju kaudu, vaid teiste huvide kaudu on võimalik sütitada tema enda huvi. Isikliku huvi äratamine teiste huvisid kõrvaltvaatajana kogedes, mängukaaslaste huvidele kaasa elades, see kehtib flegmaatiku kasvatamise kohta, nagu teisalt kehtib melanhooliku kohta kaasatundmine, inimsaatusele kaasaelamine. Kordan, ergutatakse teiste huvide kaudu, see on flegmaatiku puhul õige kasvatusvahend. Nii nagu sangviinik vajab sõltuvust isiksusest, nii peab olema flegmaatikul palju sõpru, sidemeid võimalikult paljude eakaaslastega. See on ainuke tee, mille kaudu temas uinuv jõud saab vallanduda. Flegmaatikut ei mõjuta asjad kui niisugused. Mingi asja kaudu koolist või kodust saadud ülesandest ei suuda te väikest flegmaatikut panna huvituma, aga kaude teiste samavanuste hingede huvide kaudu võite teda mõjutada. Kui asjad kajastuvad just niimoodi teistes inimestes, siis kajastuvad need huvid ka noore flegmaatiku hinges.

Siis peame ka eriti jälgima, et tooksime ta ümbrusse esemeid, laseksime ta lähedal toimuda sündmustel, kus flegma on kohane. Flegma tuleb suunata õigetele asjadele, mille suhtes tohib olla flegmaatiline. Nii võib noore lapse juures mõnikord saavutada suurepäraseid tulemusi. Aga hilisemas eas võib sel viisil käsile võtta ka enesekasvatuse, kui märgatakse, et flegma kipub ühekülgselt välja arenema, siis püütakse jälgida inimesi ja nende huviseid. Ühte asja saab aga veel teha, kuniks ollakse veel võimeline aru ja mõistust rakendama, otsida välja asju, sündmusi, mis on ülimalt tähised, mille suhtes tohib õigustatult olla flegmaatiline.

Taas nägime, kuidas ehitame vaimuteadusel põhineva kasvatusmeetodi sellele, mis on olemas, mitte sellele, mida pole.

Nii võime öelda, et sangviiniku jaoks on parim, kui ta kasvab suureks kindla käe all, kui üks inimene kõrvalt saab talle näidata isiksuse külgi, mille kaudu saab tas areneda isiklik armastus. Armastus ühe isiksuse vastu on sangviiniku jaoks parim. Mitte lihtsalt armastus, vaid austus ja lugupidamine selle vastu, mida isiksus

suudab korda saata, see on parim koleeriku jaoks. Melanhoolik võib pidada ennast õnnelikuks, kui saab üles kasvada inimese kõrval, kellel on karm saatus. Melanhoolik vajab vastavat distantsti, mis kerkib esile uuest vaatest, autoriteedi suhtes tekkivast kaastundest, valulikule saatusel põhjendatud kaasatundmisest. Nad kasvavad hästi üles, kui ei satu sõltuvusse ühest isiksusest, nad ei hinda ega austa niivõrd ühe isiksuse saavutusi, vaid saavad kaasa tunda muredele ja kannatusterohele saatusel. Flegmaatik saab kõige paremini hakkama, kui õpetame teda huvi tundma teiste isiksuste huvide vastu, kui ta suudab süttida teiste isikute huvidest.

Sangviinik peab suutma ilmutada armastust ja kiindumust ühe isiksuse vastu. Koleerik peab suutma ilmutada austust ning lugupidamist isiksuse saavutuste vastu. Melanhoolik peab suutma ilmutada kaastundlikku südant teise saatusel vastu. Flegmaatikule tuleb silmade ette manada kasu teistele inimestele.

Nii näeme nende kasvatusel põhimõtete juures, kuidas vaimuteadus sekkub elu praktilistesse küsimustesse, just siis, kui hakkame rääkima elu intiimsetest tahkudest, näitab vaimuteadus nende elu intiimsete tahkude baasil oma tegelikku praktikat, oma silmapaistvalt praktilist külge. Lõputult palju võiks saada elutarkust seeläbi, et omandataks need vaimuteaduse reaalsed teadmised. Kui on tegemist eluga toimetulekuga, siis peame elu saladusi kompama, ja need on peidus meelelise taga. Vaid tõeline vaimuteadus suudab seletada midagi niisugust nagu inimese temperamendid ja tungida nii sügavale, et võime vaimuteadust nii käsitleda, et see teeniks elu hüvangut ja tõelist õnnistust, elu, kui see on noor, ja elu, kui see saab vanemaks.

Ka enesekasvatuse võib inimene siin käsile võtta. Sest enesekasvatuse juures võivad temperamendid eriliselt kasulikud olla. Saame mõistusega aru, et sangviiniline iseloom valmistab meile igasuguseid lööke ja ähvardab välja areneda rahutuks eluviisiks, me kiirustame ühelt asjalt teisele. Sellele saab vastu astuda vaid nii, et minnakse õiget teed. Kuid sangviinik ei jõua sihile, kui ütleb: "Mul on sangviiniline temperament, sellest pean lahti saama." Mõistus, rakendatuna otse,

saab selles vallas sageli takistuseks. Kaudselt suudab ta aga seevastu palju. Mõistus on siin kõige nõrgem hingejõud. Tugevamate hingejõudude puhul, milleks on temperamendid, suudab mõistus väga vähe; ta saab mõju avaldada vaid kaudselt. Kui inimene endale sageli sisendab, et hoia ometi ühest asjast kinni, siis võib sangviiniline temperament talle ikka ja jälle kurje vempe mängida. Ta saab arvestada vaid jõuga, mis tal on. Mõistuse taga peavad seisma teised jõud. Kas sangviinik saab arvestada millegi muuga peale oma sangviinilise temperamendi? Ja ka enesekasvatuse puhul on vajalik, et seda, mida mõistus otseselt teha saaks, ta ka teha püüaks. Inimene peab oma sangviinilise loomusega arvestama; enda manitsemine ei kannu vilja. Oluline on näidata sangviinilist loomust õiges kohas. Tuleb püüda mitte näidata huvi välja teatud asjade vastu, mille vastu see olemas on. Võime endale mõistusega hankida elamusi, mille jaoks on sangviiniku lühiajaline huvi põhjendatud. Ta peaks püüdma kunstlikult end niisugustesse olukordadesse asetada, oma teele võimalikult palju niisuguseid asju veeretada, mis teda ei huvita. Kui me kas või vähehaaval tekitame olukorrad, kus lühiajaline huvi on omal kohal, siis kutsub see juba esile vajaliku. Siis hakatakse märkama, kui seda piisavalt kaua tehakse, et temperament arendab välja jõu ennast muuta.

Samamoodi võib koleerik iseennast tervendada, kui vaatleme asja vaimuteadusest lähtuvalt. Koleerilise temperamendi puhul on hea valida niisugused asjad, mõistusega tekitada niisugused olukorrad, mille puhul ei aita üldse, kui me noomime, viies oma noomimisega olukorra absurdini. Kui koleerik märkab, et ta möllav sisemus tahab välja elada, peab ta püüdma leida asjaolusid, mis vajavad nende ületamiseks vähe jõudu; ta peab püüdma ligi tõmmata kergesti ületatavaid väliseid takistusi, püüdma oma jõudu tugevaimal viisil välja elada tähtsusetute sündmuste ning asjade peal. Kui ta otsib enda jaoks üles tähtsusetu, mis ei osuta talle vastupanu, siis juhib ta oma ühekülgsest koleerilise temperamendi uuesti õigesse suunda.

Kui on märgata, et melanhoolsus kaldub ühekülgssusse, siis tuleb püüda leida endale just õiged väliseid takistusi ja neid põhjendatud takistusi terviklikult läbi

näha, nii et olemasolev valu ja valu talumise võime juhitakse välistele asjadele. Mõistus suudab seda. Melanhoolne temperament ei pea seega elu valudest ja kannatustest mööda minema, vaid ta peab nad just üles otsima, peab kaasa kannatama, selleks et ta valu ja kannatused juhitaks kõrvale õigetele asjadele ning sündmustele.

Kui oleme flegmaatik, kel puuduvad huvid, siis on hea, kui tegeleme võimalikult palju ebahuvitavate asjadega, ümbritseme end võimalikult paljude igavuse allikatega, nii et me tõsiselt igavleme. Siis ravime täielikult oma flegma välja, saame sellest täielikult lahti. Flegmaatik teeb hästi, kui mõtleb peas välja, et peab mingi asja vastu huvi tundma, et peab välja otsima asjad, millest inimene õigustatult ei hooli. Ta peab otsima endale tegevusi, mille puhul on flegma õigustatud, mille peal saab ta oma flegmaatilise välja elada. Nii saab ta flegmast võitu, isegi siis, kui see ähvardab ühekülgselt välja areneda.

Nii arvestatakse sellega, mis on olemas ja mitte sellega, mida pole. Aga endid realistideks pidajad usuvad näiteks, et melanhooliku jaoks on parim, kui talle pakutaks vastupidist. Kes aga tõesti reaalselt mõtleb, toetub temas juba olevale.

Näete, just vaimuteadus ei lahuta meid reaalsusest ning tegelikust elust, vaid valgustab igal sammul teed tõe poole, ja võib meid ka elus juhtida arvestama igal pool tegelikkusega. Sest need on eluvõõrad inimesed, kes arvavad, et on kinni jäänud välistesse meelelistesse nähtustesse. Peame otsima sügavamaid põhjusi, kui tahame siseneda sellesse reaalsusesse, ja me hakkame mõistma elu mitmekülgsust, kui seome end niisuguste vaatlustega.

Meie praktiline meel muutub üha individuaalsemaks, kui meil pole vaja alati rakendada üldist retsepti "Sa ei pea püsimatut meelt mitte tõsidusega välja ajama!", vaid jälgima, mis omadused on inimeses, mida tuleb ergutada. Kui inimene on elu suurim mõistatus ja me ootame pikisilmi, et see inimõistatus saaks lahendatud, siis peame pöörduma vaimuteaduse poole, mis vaid üksi suudab seda lahendada. Mitte inimene üldiselt pole mõistatus, vaid iga elus kohatud üksikinimene, iga uus isiksus annab uue mõistatuse, mida me ei suuda igatahes lahendada, kui juurdleme

mõistusega selle üle. Me peame lähenema isiksusele. Ja siin võime ka oma sügavaimast olemuse tuumast lasta mõjule pääseda vaimuteadusel, teha vaimuteadusest elu suurima impulsi. Kui see jääb vaid teooriaks, pole ta midagi väärt. Teda tuleb inimese elus rakendada. Tee selleni on võimalik, kuid pikk. See saab selgeks, kui see viib reaalsuseni. Siis muunduvad meie vaated ja me märkame seda; tunnetus muutub. On eelarvamus, kui inimene usub, et arusaamad peavad jääma abstraktseks; kui nad sisenevad aga vaimsusse, siis läbistavad nad kogu meie elutööd, siis saab nendega täidetud kogu elu. Siis käsitleme elu nii, et meil on individuaalsusest tunnetus, mis läheb välja kuni tunnete ja aistinguteni ning mille kaudu see väljendub ja mida austatakse ning hinnatakse. Šabloone on lihtne ära tunda. Ja elu šabloonide järgi valitseda on lihtne, kuid elu ei lase end käsitleda šabloonina. Siis piisab vaid ühest teadmisesest, siis muundub see tundeiks, mis peab inimese individuaalsuse suhtes olema, individuaalsuse suhtes terves elus. Siis tungib meie n-ö kohusetundlik vaimne tunnetus nii meie tunnetesse, et oskame õige mõõdupuuga hinnata mõistatust igas inimeses.

Kuidas lahendada mõistatust, mille püstitab iga inimene? Lahendame selle, kui kohtleme inimest nii, et tema ja meie vahel ilmneb harmoonia. Kui paneme end maksma elutarkusega, siis laheneb ka elu põhiline mõistatus, mida kujutab endast inimene. Seda ei saa lahendada abstraktseid kujutlusi ja mõisteid kokku kuhjates. Üldist mõistatust inimesest saab lahendada pildiliselt. Seda üksikut mõistatust ei saa aga lahendada abstraktsete kujutluste ja mõistete kuhjamise teel, vaid peame iga inimest kohtlema nii, et näitame tema suhtes üles vahetut mõistmist.

Seda saab aga teha vaid siis, kui on teada, mis on hinge põhjas. Vaimuteadus valgub hinge aeglaselt ja vähehaaval, nii et ta ei tee hinge vastuvõtlikuks mitte ainult suurte seoste, vaid ka peenemate üksikasjade suhtes. Vaimuteaduse puhul on nii, et kui üks hing seisab teise vastas, ja kui see nõuab armastust, siis ilmutatakse talle seda. Kui see nõuab midagi muud, siis antakse talle seda. Nii loome niisuguse elutarkuse kaudu sotsiaalse fooni. See tähendab, et iga hetk tuleb lahendada mõistatust. Antroposoofia ei mõju mitte manitsuste, noomimise, moraalijutluste

kaudu, vaid selle kaudu, et loob sotsiaalse pinnase, milles inimene tunneb ära inimese.

Vaimuteadus on seega elu alus. Ja armastus on vaimuteadusest ajendatud elu õied ja viljad. Seega võib vaimuteadus öelda, et rajab midagi, mis loob aluse inimliku määratlemise kauneimale eesmärgile – ehedale õigele inimesearmastusele. Meie kaasatundmises, armastuses, viisis, kuidas kohtame üht inimest ja oma käitumises peaksime õppima elukunsti läbi vaimuteaduse. Kui laseksime tunnetesse ja tundmustesse elul ning armastusel sisse voolata, siis saaks inimese elu olema vaimuteaduse viljade kaunis sümbol.

Me õpime individuaalset inimest igas seoses tundma, kui tunnetame teda vaimuteadusest lähtuvalt. Õpime niimoodi tunnetama juba last; õpime tasapisi tundma tema individuaalsusele omast, mõistatuslikku austama ja hindama ning õpime ka, kuidas selle individuaalsusega elus ümber käia, kuna vaimuteadus ei anna meile ainult n-ö mõtlemisjuhendeid, vaid juhatab inimestega suheldes lahendama mõistatusi, mis on vaja lahendada: armastada inimest nii, nagu peame teda armastama, kui me ei uuri teda lihtsalt mõistusepäraselt, vaid laseme tal tervenisti meile mõjuda, laseme vaimuteaduslikel kogemustel tiivustada meie armastust. Alles see aga on õige pinnas, mis saab levitada õiget, viljakandvat ehtsat inimesearmastust. See on pinnas, millest märkame, mida peame igas inimeses otsima kui kõige sügavamat olemustuma. Ja kui me niimoodi täitume vaimutunnetusega, siis korrastub meie sotsiaalne elu nii, et igäüks, kes kohtleb teist inimest austuse ja lugupidamisega, täis tahet inimõistatusest aru saada, õpib leidma teise suhtes õige käitumisviisi, õpib suhet inimesse mõistma ja tundma. Kes algusest peale elab abstraktsioonides, see oskab rääkida arukatest mõistetest; kes aga püüdleb ehtsa tunnetuse poole, see leiab selle ja tee teise inimese juurde; ta leiab teise inimese mõistatuse lahenduse iseenda suhtumises, iseenda käitumises.

Me lahendame individuaalse mõistatuse nii, nagu me suhtume ise teistesse. Leiame teise olemustuma vaid vaimust tuleneva maailmavaatega. Vaimuteadus

peab olema elupraktika, vaimne elufaktor, päris praktika, päris elu, mitte hall teooria.

See on tunnetus, mis saab inimest mõjutada kuni kõigi ta kiududeni välja, mis võib valitseda iga üksikut tegu elus. Nii saab – ja see tuli eriti ilmsiks inimese temperamentide sügavast vaatlusest – alles nii saab vaimuteadusest õige elukunst. Inimese vahel päästetakse valla kõige kaunim, kui vaatame inimesele näkku ja oskame mitte ainult mõistatuse sügavusse tungida, vaid ka armastada: lasta armastusel voolata isiksusele isiksusele. Vaimuteadusel pole tarvis teoreetilisi tõendeid; tõendid esitab elu. Vaimuteadlane teab, et millegi poolt või vastu saab alati midagi esitada, väita. Õiged tõendid esitab elu, ja vaid elu saab igal sammul näidata mõtlemise õigsust, kui jälgime inimest vaimuteadusliku tunnetusega; sest see on harmooniline, elusäraga täidetud, elu sügavamaisse saladustesse tungiv tunnetus.

Vastused küsimustele

Pärast ettekannet 4. märtsil 1909 Berliinis

Küsimus: On inimesi, kelle juures temperament ei ilmne selgelt. Mis on siis inimeses ülekaalus?

Dr Steiner: See on õige. On inimesi, kellel eriline temperamendivarjund ei avaldu väga selgelt. Osav vaatleja suudab siiski avastada, et teatud seoses on üks temperamenditüüp siiski olemas. Meile peab selge olema, et kui niisugust teemat lahti harutatakse, siis ei saa kõike öelda ligilähedaselt. Kui tahaksin selgitada elu üksiknähtusi, peaksin teile selgitama jälle üksikuid keerulisi temperamente, peaksin näitama, kuidas iga inimese juures on ühed omadused silmatorkavad, tal on seega silmatorkav temperamenditüüp. Aga inimese loomuse mõni teine külge võib mõju avaldada inimese teistele tahkudele. Nii võiks igatüki, kes hakkab tundma õppima Napoleoni temperamenti, leida, et teatud asjade suhtes pidi ta käituma väga

flegmaatiliselt, seega peame ütlema: nelja temperamenditüübi nüansse võib leida iga inimese juures ja silmatorkav on just see, mis on eriliselt ülekaalus.

Kui astraalkeha kohta on öeldud, et ta funktsioneerib ülemäära, – siis see pole sama, kui ütleksin, ta toimib nii, et tal on teiste suhtes lausa täielik üleolek, – nii tähendab see, ta mõjub selle inimese puhul tavalisest rohkem. Võib olla, et astraalkeha toimib ülemäära, ta ei leia õiget harmooniat, samamoodi füüsilise keha juures. Siis võivad ülejäädid üksteist neutraliseerida, võib ilmnedagi niisugust nagu absoluutne temperamenditus. Viimane põhineb sellel, et asjad tasakaalustavad üksteist, mis ühelt või teiselt poolt olemas on. Ühte silmatorkavat temperamenditüüpi suudab hingeliselt andekas, hea vaatleja alati inimese juures täheldada.

Küsimus: Millel põhineb egoismi nähtus?

Dr Steiner: Peaksin pidama palju ettekandeid, et seda teemat õigesti käsitleda. Üheltpoolt teeb egoism inimesest isiksuse. Ta ähmastuks, kui ei suudaks oma olemust kokku võtta. Inimesel, kes liialdab mina-printsiibiga, aga teisiti kui koleerilise temperamendi puhul, pole egoism midagi muud kui individuaalsuse printsiibiga ülepingutamise. On inimese loomuses, et jõud, mis võiks inimese viia eesmärgini, võib olla ka üle pingutatud. Sellekaudu võib ta saada vabaks inimeseks.

Küsimus: Missugusele temperamenditüübile viitavad hallid silmad.

Dr Steiner: Pean pisut toetuma Teie heasoovlikkusele. Seda ei saa siin nii täpselt arutada, selleks on vaja palju tunde. Saan Teile vaid vastata, suutmata teha järeldusi. Kui küsite hallide silmade vastavuse kohta mingi temperamenditüübiga, siis peate arvestama, et hallidel silmadel on tavaliselt mingi teise värvi nüanss. On hallikas-rohekaid, hallikas-pruunikaid, hallikas-sinakaid silmi.

Tavaliselt võivad hallikas-sinakad silmad viidata melanhoolsele temperamendile, hallikas-rohekad silmad flegmaatilisele temperamendile. Seda ei saa aga üldistada.

Küsimus: Kas melanhoolia on närvihaigus?

Dr Steiner: Mida ma täna melanhoolseks temperamenditüübiks nimetasin, seda ei nimetata melanhooliaks. Terviseküsimustest räägin märtsis ja siis on küllaldaselt võimalusi, et küsimuse esitaja saab selles osas haritud.